

Володимир Ковальчук, Ярослав Антонюк

## ВАСИЛЬ КУК У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ (кін. 1940-х – поч. 1950-х рр.)

Вивчення минулого ґрунтується на історичних джерелах. Серед них важливе місце належить речовим, які зберігають інформацію у предметній формі та відображають творчу й виробничу діяльність людей. До одного з малодосліджених різновидів речових джерел належать особисті речі підпільників ОУН і членів УПА, призначені на повсякдень. Вони – не лише цінне джерело інформації про діяльність суб’єктів українського національно-визвольного руху, але й своєрідне “унаочнення” їхніх психотипів, характерів, темпераменту, зацікавлень, поведінкових стратегій тощо.

Вказана проблематика в українській історіографії визвольних змагань середини ХХ ст. щойно починає узасаднюватися. До теми цієї статті лише певною мірою дотичні публікації Дмитра Веденеєва<sup>1</sup>, Олександра Пагірі<sup>2</sup>, Марти Гавришко<sup>3</sup>, Івана Стичинського<sup>4</sup> й низки інших істориків.

Поки що небагато артефактів повсякденного життя діячів українського визвольного руху середини ХХ ст. є описаними. Свіжий приклад – предмети, виявлені восени 2015-го у бідоні з письмовими документами та матеріалами ОУН неподалік села Кадиївці Кам’янець-Подільського району Хмельницької області. В одному з інформаційних повідомлень про подію згадані речі (кількадесят пар жіночих панчіх, кишенькові дзеркальця, півпляшки одеколону тощо) були лише перелічені, а от про призначення предметів, їхніх виробників інформації бракує<sup>5</sup>.

<sup>1</sup> Д. Веденеєв, *Одиссея Василя Кука*, X FILES Секретные материалы 20 века (16 марта 2011), [електронний ресурс], режим доступу: <http://www.xfilespress.com/odisseya-vasiliy-kuk.aspx>. Див. також інші його публікації.

<sup>2</sup> О. Пагіря, *Повсякденне життя вояків Української повстанської армії*, [електронний ресурс], режим доступу: <http://www.territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=256>.

<sup>3</sup> М. Гавришко, “*Боячись розголосу про мою вагітність, “Гомін” неодноразово пропонував мені зробити аборт*”. Коханку поета-повстанця Марка Боєслава завербували чекісти, Газета по-українськи (17 березня 2015), [електронний ресурс], режим доступу: [http://gazeta.ua/articles/history-journal/\\_boyachis-rozgolosu-pro-moyu-vagitnist-gomin-neodnorazovo-proponuvav-meni-zrobiti-abort/615658](http://gazeta.ua/articles/history-journal/_boyachis-rozgolosu-pro-moyu-vagitnist-gomin-neodnorazovo-proponuvav-meni-zrobiti-abort/615658).

<sup>4</sup> І. Стичинський, *Вивчення побуту та повсякдення вояків УПА у фронтових умовах. джерелознавчий аспект*, [електронний ресурс], режим доступу: <http://www.www.cdvr.org.ua/sites/default/files/attached/stichinskiy.doc>.

<sup>5</sup> *У мережу виклали унікальний архів УПА з Хмельниччини*, Газета по-українськи (15 жовтня 2015), [електронний ресурс], режим доступу: [http://gazeta.ua/articles/history/\\_umerezhu-vyklali-unikalnij-arhiv-upa-z-hmelnichchini/653065](http://gazeta.ua/articles/history/_umerezhu-vyklali-unikalnij-arhiv-upa-z-hmelnichchini/653065).

Предмети, які радянські органи держбезпеки виявили під час затримання Василя Степановича Кука (більше відомий як “Василь Коваль”, “Юрко Леміш”, “Ле”, “Ведмідь”, очолював ОУН(б) на українських землях, а згодом називався головнокомандувачем УПА<sup>6</sup>) у травні 1954 року, також не досліджені. Їхній перелік, а також деякі світлини цих предметів збереглися в Галузевому державному архіві Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ), будучи складовими архівно-кримінальної справи на Кука.

Розшуком Василя Степановича (оперативний захід “Пастка”) керував перший відділ 4-го Управління КДБ УРСР на чолі з полковником Петром Свердловим<sup>7</sup>. Дощової ночі 23 травня 1954 року, завдяки допомозі провокаторів, його з дружиною Уляною Крюченко (“Оксана”) захопили агенти-бойовики МВС УРСР. Це сталося в іванцівському лісовому масиві колишнього Олеського району Львівщини (тепер – ліс на північ від с. Кругів Золочівського р-ну Львівської обл.)<sup>8</sup>. Того ж дня співробітники згаданого першого відділу, а саме заступник начальника майор Григорій Клименко, старший оперуповноважений лейтенант Валентин Агеєв й оперуповноважений лейтенант Кирилюк, склали протокол обшуку зарештованого. У ньому описали все, що лежало в темно-синьому речовому мішку з тканини та цератовій сумці (з клейонки) коричневого кольору<sup>9</sup>. Повний перелік, разом із “трофейними” документами та матеріалами включно, міститься на 9-и сторінках і нараховує 114 позицій<sup>10</sup>. Речі, незабаром після виявлення, було передано на склад господарського відділу центрального апарату КДБ УРСР у Києві.

Спробуємо згрупувати речі та папери за їхнім функціональним призначенням. Це дозволить зрозуміти, яким Василь Степанович був у повсякденному житті.

Отже, частина предметів “видавала” причетність власника до військової справи. Насамперед, це автомат американської системи № 1549530 зі 117-ма набоями, 6-ма магазинами, 2-ма підсумками для магазинів та радянський пістолет ТТ № ИС-1011 із 15-ма набоями й 2-ма обоймами. Їх “доповнював” офіцерський ремінь із португесю (див. пункти №№ 1–8 переліку)<sup>11</sup>.

Василь Кук не лише завжди був готовий до бою, але й видавав накази та вів, як належить будь-якому повстанському командирю, епістолярний

<sup>6</sup> О. Вовк, *Останній генерал УПА: до біографії Василя Кука*, 3 архівів ВУЧК–ГПУ 1 (20) (2003) 254–257.

<sup>7</sup> Д. Веденєєв, *Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945–1980-ті роки: Монографія*, К. (К.І.С.) 2007, с. 274.

<sup>8</sup> Д. Веденєєв, *Op. cit.*, с. 37.

<sup>9</sup> *ГДА СБУ*, ф. 6, спр. 51895, т. 1, арк. 17.

<sup>10</sup> *Ibid.*

<sup>11</sup> *Ibid.*, арк. 9.

діалог із колегами. Під пунктами №№ 51, 52 у переліку значаться накази №№ 0652 і 2/53, завірені одним із його псевдонімів “В. Коваль”. Далі (пункти №№ 50 і 57) “зафіксовано” авторські нотатки Кука (на 6-и сторінках) про зміст оунівської брошури “Матеріали до Х-річчя УПА” й уже видану брошуру (11 стор.). Під №№ 49, 54 і 55 переліку проходять, відповідно, некролог про смерть Шухевича на 8-и сторінках, “Звернення УГВР” (6 стор.) і “Зауваження стосовно українських закордонних радіопередач” (18 стор.)<sup>12</sup>.

Останній документ наштовхує на думку, що Василь Кук регулярно слухав радіоприймач. Тим паче, що влітку 1951-го МДБ УРСР виявило у захоплених парашутистів-представників ЗЧ ОУН, яких десантували на територію СРСР з літаків, “подарунок «Лемішу»” – портативний радіоприймач “Ever Ready”<sup>13</sup>. “Значну політичну роботу зробив би «Голос Америки»... Наприклад, хороша передача була про Олесю, подана наприкінці липня місяця. Дуже бажані такі передачі”<sup>14</sup>, – ділився міркуваннями Василь Кук щодо програм американського радіо у листі до Степана Бандери та низки інших представників ОУН за кордоном влітку 1950-го.

Судячи з переліку чекістських “трофеїв”, останній головнокомандувач УПА користувався не звичайним (перо, чорнила), а доволі елітним, як на середину 1950-х, приладдям для письма. Це зараз авторучка нам видається звичною річчю, а ще якихось 50–70 років тому такий пристрій для письма (пункт № 77), як і, до речі, металевий олівець із різнокольоровими грифелями (пункт № 91) вважалися вельми елегантними та недешевими предметами. Втім, можемо припускати, що Кук усе-таки більше цінував металевий олівець. Адже таким міг написати багато та щільно на невеличкому клаптикові паперу, а таке в повстанському середовищі вельми цінувалося. З огляду на конспірацію, там постійно продукувалися грипси на цигарковому чи рисовому папері ощадного формату. Кук запечатував листи, використовуючи спеціальну сургучеву масу, яку зберігав у поліетиленовій торбині) (пункт № 109). А от особисті нотатки чоловік волів робити в компактних записниках, блокнотах, шкільних зошитах або аркушах із них у клітинку (див. пункти переліку №№ 23, 44, 56, 58–60)<sup>15</sup>.

Кукові доводилося використовувати різноманітні фальшиві речі. Отож, у травні 1954-го в нього було виявлено три підроблені печатки (пункти №№ 15–17). Перша з них має напис: “Виконавчий комітет Букачівської

<sup>12</sup> *Ibid.*, арк. 14.

<sup>13</sup> *Ibid.*, ф. 65, спр. С-9115, т. 52, арк. 25.

<sup>14</sup> *Ibid.*, т. 50, арк. 50.

<sup>15</sup> *Ibid.*, ф. 6, спр. 51895, т. 1, арк. 11, 13–14, 17.

районної ради депутатів трудящих. Станіславська область” (тепер – Снятинський р-н Івано-Франківської обл.). На іншій зазначалася назва Рогатинської райспоживспілки. Третя збереглася в пошкодженому вигляді – розламанною надвоє (пункти №№ 15–16)<sup>16</sup>.

Чоловік займався ще одним вельми популярним у середині ХХ ст. заняттям – фотосправою. Щоправда, докази цього не прямі, а опосередковані. Серед його речей у травні 1954-го чекісти знайшли: “фотографічну картку, з якої вирізана серединка у вигляді прямокутника”, шість аркушів засвіченого фотопаперу розміром 6 см×9 см (пункти №№ 92–93)<sup>17</sup>. До речі, про знайомого фотографа-підпільника Кук розповідав радянським слідчим. “Під час розмови з цього приводу я зрозумів, що в техніці фотографування він [Охримович] орієнтується дуже погано і його знання в цій справі дуже слабкі”<sup>18</sup>, – констатував головнокомандувач УПА. У 1951 р. у затриманих емісарів ЗЧ ОУН працівники МДБ виявили фотоапарат “Мінокс” – презент Бандери “Лемішу”, а також низку фотоплівок із текстом націоналістичних статей, які вийшли друком за кордоном<sup>19</sup>.

Власникові печаток вдавалося поєднувати регулярну участь у епістолярному діалозі з постійним доланням значних відстаней. Про останнє свідчать: два компаси (німецького та радянського зразка), чохол для компасу, зроблений із чорної шкіри, кишеньковий ніж із зеленою колодкою у саморобному шкіряному чохлі, кишеньковий ліхтарик (у переліку – №№ 13, 114, 108, 102, 9 відповідно)<sup>20</sup>. А ще – велика кількість мап. Із географічних у “арсеналі” Кука були: карта Львівської, Тернопільської, Станіславської та Дрогобицької областей (пункт № 62 переліку), карта порубіжжя Тернопільської та Львівської областей (№ 63), карта західних областей УРСР (№ 64). Топографічні: карта Золочівського, Олеського, Підкаменського й інших районів Львівщини (№ 18), карта Залозцівського району Тернопільської області (№ 61), карта Бережанського, Рогатинського, Перемиського і Поморянського районів (№ 65). А ще для орієнтування на місцевості (невідомо) Василь Степанович використовував схему шосейних доріг і залізниць (№ 32)<sup>21</sup>.

У 1945 році Кука закликав “перейти на захід” зі звітами та іншими організаційними документами політреферент ОУН(б) Дмитро Маївський.

<sup>16</sup> ГДА СБУ, арк. 10.

<sup>17</sup> *Ibid.*, арк. 16.

<sup>18</sup> *Ibid.*, т. 3, арк. 268.

<sup>19</sup> *Ibid.*, ф. 65, спр. С-9115, т. 52, арк. 30, 34.

<sup>20</sup> *Ibid.*, ф. 6, спр. 51895, т. 1, арк. 9–10, 17.

<sup>21</sup> *Ibid.*, арк. 10, 14–15.

Виглядає на те, що Василь Степанович проігнорував пропозицію<sup>22</sup>. Проте згодом він узявся за вивчення іноземної мови. При вивченні англійської використовував збірник англомовних оповідань (у переліку чекістських “трофеїв” – див. пункт № 66)<sup>23</sup>. Мовиться про книгу для студентів I–II курсів “Tales” (“Розповіді”) американського письменника Брета Гарта (1839–1902). Твір про важку долю золотошукачів вийшов друком 21 липня 1952 р. у 15-й типографії “Искра революції” (м. Москва) на 48-и сторінках. На берегах деяких сторінок є маргіналії Василя Степановича. Тож можемо припустити, що він читав “Розповіді” з олівцем у руці, вписуючи незнайомі слова. Приміром, на третій сторінці чоловік написав таке: “rough = грубий, death = смерть”. Його цікавили словосполучення, в яких фігурувало слово “чорт”. Приміром, у підрядкових посиланнях на шостій сторінці книги Василь Степанович підкреслив англійський вислів “The d-d little imp!” (поряд є переклад російською: “Ах ты, чертенок проклятый!”). У аналогічному місці на стор. 13 Кук підкреслив вислів по-англійськи: “Dern my skin”, коло якого є приблизний переклад: “Чорт меня подери”<sup>24</sup>. В словничку (наприкінці книги) низка слів позначена хрестиками (які Кук вивчив?) та рисками (які не знав?)<sup>25</sup>. До речі, відомо про те, яким чином до Кука згадана книга потрапила. “Леміш” звертався до провідника Рівненської округи Анатолія Маєвського-“Уліяна”, аби той надіслав книги, за якими можна було вивчати англійську мову. “Уліян” (певно, за сприяння зв’язкової ОУН(б) зі села Дермань Здолбунівського р-ну Рівненщини, яка навчалася в Львівському університеті) роздобув такі книги. Хоча провідник ОУН(б) на ПЗУЗ Микола Козак-“Чупринко” планував згадану жінку ліквідувати, бо підозрював у зв’язках із МДБ, таке робити йому Кук заборонив. Це рішення врятувало жінці життя. Проте інтуїція Козака не підвела. Як виявилось згодом, дівчина дійсно співпрацювала з радянськими спецслужбами<sup>26</sup>. 1958-го Куку повернули інші дві англомовні книги, вилучені в нього під час арешту: “Stories”, “The Ukraina”<sup>27</sup>.

До речі, до іноземних мов виявляли небайдужість й інші чільні діячі УПА. Наприклад, один із оунівських керівників на Закерзонні Ярослав Старух читав європейські газети. Американістикою жваво цікавився

<sup>22</sup> *Літопис УПА. Нова серія*, т. 16: *Волинь і Полісся у невідомій епістолярній спадщині ОУН і УПА. 1944–1954 рр.*, упоряд. В. Ковальчук, В. Огороднік, К.; Торонто, 2011, с. 315.

<sup>23</sup> *ГДА СБУ*, ф. 6, спр. 51895, т. 1, арк. 15.

<sup>24</sup> *Ibid.*, т. 5 (конверт № 1), арк. 135зв., 139.

<sup>25</sup> *Ibid.*, арк. 134.

<sup>26</sup> *Ibid.*, т. 2, арк. 114–115.

<sup>27</sup> *Ibid.*, ф. 6, спр. 51895, т. 5 (конверт № 2), арк. 10.

Роман Шухевич, який у листі до Василя Кука від 25 березня 1948 року інформував, що повертає тому книгу про Америку, яку вже прочитав. Цікавий факт: висловлюючи думки з приводу можливого виникнення третьої світової війни за участю США, він образно називав цю країну “дядьком Семом”<sup>28</sup>.

Останнього головнокомандувача УПА (як і його попередника Романа Шухевича чи, наприклад, провідника ОУН(б) на Волині та Поліссі Василя Галасу) часто турбували проблеми зі здоров’ям. Зокрема, за даними МДБ, Кук у 1940-х страждав на хворобу шлунка (гіпопластичний гастрит). За 14 років по тому радянські лікарі провели рентгенологічне обстеження чоловіка й діагностували у нього виразку дванадцятипалої кишки. Аби не сталося загострення хвороби, Кук постійно носив пляшку з настоянкою полину й мішечок із дієтичними гречаними крупами. До блокнота записував назви ліків, які приймають при гастриті, а також рецепти дієтичного харчування. Там само зауважуємо й розлогу довідку про симптоми хвороби та методи боротьби з нею: “Гастрит хронічний – роздражнення слизистої жолудка. Розвиткові гастриту сприяють: нерегулярне харчування, їда поспішна, сухі харчі, загоряче і захолodne їдження, ostrі приправи. Виникає як ускладнення при язві і як хвороба. Недостатнє харчування, брак віт. В, С і тн. викликає порушення регенеративних процесів в стінці жолудка, що викликає атрофію слизистої оболонки жолудка. Від постійного роздражнення слизиста ж. гипертрофується і тому такий хрон. катар жолуд. наз. гипертрофічним (посилене віділювання жолуд. соку (кислий катар). При атрофічному катарі витворювання ж. соку зменшується, або зовсім припиняється і наступає ахілія жолудка. Симптоми: тяжість і біль в околицях ложечки, відригування деколи, рвота. При кислим кат. – кисле відригування, розлита біль в околицях ложечки. Лікування: дієта – їсти часто і небагато, добре жувати, їдження калорійне, яке не роздрознює слизистої, не грубе. При атрофіч. катарі – механічно щадяще їдження. При кислому катарі – механічно і хемічно щадяче їдження. Забороняється: свіжий гор. хліб, жирне печене м’ясо і риба, непотерта ярина (капуста, огірки etc), ostrі приправи, солоні; при повищеній кислотності – забороняється: кислий хліб, кис. капусту, кис. молоко, кислі овочі, бульйони, печені. Дозволяється: молоко, сметана, протерті слизькі зупи, черствий білий хліб, пюре, яйця”<sup>29</sup>. Крім захворювань шлунково-кишкового тракту, чоловіка турбували міокардіодистрофія, астенія нервової системи<sup>30</sup>.

<sup>28</sup> ГДА СБУ, арк. 115–116.

<sup>29</sup> *Ibid.*, ф. 6, спр. 51895, т. 5 (конверт № 2), арк. 209–209зв.

<sup>30</sup> Д. Веденєєв, Г. Биструхін, “Повстанська розвідка діє точно й відважно...”: Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. 1940–1950 роки, К. (“К.І.С.”) 2007, с. 164.

Викладене вище свідчить, чому в затриманого Кука чекісти знайшли настільки багато різних медичних препаратів. З того, що знаходилося в п'яти металевих баночках, трьох скляних баночках і флаконах, інших “посудинах” (у чекістському переліку – №№ 80–81), переважали ліки радянського виробництва (такі продавалися в аптеках Рівного, Луцька, Львова й інших міст): активоване вугілля “Карбален” (3 упаковки), пігулки “Глюкоза з вітаміном С” (1 упаковка), “Аспірина”, п'ятивідсотковий розчин йоду. Також у чоловіка було виявлено: бинт, “клеякопластир”, індивідуальний пакет першої медичної допомоги, термометр у целофановому футлярі (№№ 83–85, 87 у переліку)<sup>31</sup>.

До слова, проблеми зі здоров'ям Кука – можлива причина того, чому він не хотів нелегально виїжджати на Захід. Колеги йому це пропонували зробити, аби добитися примирення між провідними угрупованнями українських націоналістів за кордоном (ЗП УГВР, ЗЧ ОУН, УНРада) й створення єдиного націоналістичного центру<sup>32</sup>. А ще потреба такого візиту назріла, бо наприкінці 1940-х як Кук, так і багато чільних діячів визвольного руху (Роман Шухевич, Василь Галаса) належали до УГВР-івців.

Василя Кука через те, що доводилося жити та працювати в спартанських умовах, а також нераціонально харчуватися, допікали хвороби зубів. Отож, він носив із собою інструменти для оперативної стоматологічної хірургії. Щипці для видалення зубів, стоматологічне дзеркало, металевий інструмент для огляду порожнини рота знаходилися серед речей, знайдених чекістами у травні 1954 року (див. пункт № 90 у переліку)<sup>33</sup>. Можна припустити, що Василеві Степановичу допомагали позбуватися зубного болю підпільники зі стоматологічною освітою. Дантистів у оунівському підпіллі вистачало. Приміром, надавав послуги дантиста для Івана Литвинчука-“Дубового”, Григорія Троцюка-“Верховинця” й інших чільних діячів ОУН(б) на Волині зубний технік Сергій Кравчук-“Аматор”<sup>34</sup>. Ніна Беліченко-Ганкевич – дружина референта СБ воєнної округи “Рівне” Миколи Козака – впродовж вересня 1942 – лютого 1943 років навчалася на стоматолога у Вінниці<sup>35</sup>, а потім також, імовірно, займалася стоматологічною практикою.

До слова, в цьому контексті стає зрозумілою причина виявлення в Кука золотої монети Російської імперії номіналом у 5 рублів. Може, хотів

<sup>31</sup> ГДА СБУ, ф. 6, спр. 51895, т. 1, арк. 15–16.

<sup>32</sup> *Ibid.*, арк. 265–266.

<sup>33</sup> *Ibid.*, арк. 16.

<sup>34</sup> Я. Антонюк, *Український визвольний рух у постатях керівників. Волинська та Брестська області (1930–1955)*, Торонто: Л. (Видавництво “Літопис УПА”) 2014, с. 372.

<sup>35</sup> *Ibid.*, с. 121.

вставити собі нового зуба, переплавивши цю монету? На таку думку наштовхує лист провідника ОУН(б) на Волині та Поліссі Миколи Козака. "...Ви згадували, що маєте нагоду поправити зуби. Нічого не згадуєте про те, чи є у Вас потрібний для направи матеріал. На всяк випадок висилаю Вам сьогодні дві золоті п'ятирублівки, може вони пригодяться при цій роботі. А якщо маєте інший матеріал до направи зубів, тоді вислані Вам дві п'ятирублівки зверніть знову до організаційного депозиту. Коли п'ятирублівки будуть використані, тоді прошу прислати на них квит"<sup>36</sup>, – писав Козак до Хасевича-“Зота” в листопаді 1948 року.

А от навіщо Василь Степанович носив зі собою запальничку з жовтого металу, запасний кремій до неї, мундштук, а також металевий портсигар (“цигарничку”<sup>37</sup>) – до кінця не зрозуміло (див. №№ 75, 97, 103, 107 у переліку)<sup>38</sup>. Невже мав пристрасть до паління тютюну й у такий спосіб “заспокоював нерви”? Але як це довести? Допоки таке доведення відсутнє, можемо припускати, що перші дві речі власник використовував для приготування їжі в похідних умовах. Щодо куріння, то воно в УПА й оунівському підпіллі навіть не вважалося шкідливою звичкою. Спроби унормувати явище, звісно, були (“забороняється курити від заходу до сходу сонця”<sup>39</sup>, “забороняю рівнож курцям курити в помешканнях”<sup>40</sup>), але закінчувалося все банальною констатацією неможливості цілковитого виконання задуманого. Так, наприкінці 1948-го очільник “північно-західного краю” ОУН(б) на Волині Іван Литвинчук-“Дубовий” писав: “У вихованні юнацтва поставлені чіткі вимоги: український юнак не може пити і палити. Хоча ці вимоги часто зустрічаються в наших лозунгах, листівках, навчально-виховній літературі для юнацтва і т. д., на практиці куріння серед підпільних кадрів поширене”<sup>41</sup>. Одні (наприклад, у 1948-му) смалили “фабричний” тютюн, який пакувався у пачки<sup>42</sup>. Закерзонські упівці шанували вміст пакуночків турецького тютюну “Пшедні турецькі”<sup>43</sup>. Інші попихкували папіросами “Стадіон”<sup>44</sup>

<sup>36</sup> *Літопис УПА. Нова серія*, т. 16., с. 454, 456.

<sup>37</sup> *Літопис УПА*, т. 12: *Третя подільська воєнна округа УПА (“Лисоня”)*, ред. Є. Штендера, Торонто 1989, с. 175.

<sup>38</sup> *Ibid.*, ф. 6, спр. 51895, т. 1, арк. 15, 17.

<sup>39</sup> *Літопис УПА. Нова серія*, т. 14: *УПА і запілля на ПЗВЗ. 1943–1945. Нові документи*, упоряд. В. Ковальчук, І. Марчук, К.; Торонто, 2010, с. 140.

<sup>40</sup> *Ibid.*, с. 155.

<sup>41</sup> *Літопис УПА. Нова серія*, т. 16., с. 538.

<sup>42</sup> *Літопис УПА*, т. 19: *Карпатська група УПА “Говерля”*, кн. 2: *Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру*, Торонто 1992, с. 324.

<sup>43</sup> *Літопис УПА*, т. 13: *Перемичина – Перемиський курінь*, кн. 1: *Денник відділу “Бурлаки”*, Торонто 1986, с. 191.

<sup>44</sup> *Літопис УПА*, т. 18: *Карпатська група УПА “Говерля”*, кн. 1: *Документи, звіти та офіційні публікації*, Торонто 1990, с. 155.



або самокрутками. Коли ж якісного тютюну бракувало, в сотні “Буйних” задовольнялися недозрілим (зеленим): його підсмажували й курили<sup>45</sup>. А стрільці відділу УПА Володимира Щигельського-“Бурлаки” одного разу додали “папіросну”<sup>46</sup> проблему, виготовляючи “цигарки” з висушеної конюшини та листя куштів малини<sup>47</sup>. У 1951-му в емісарів ЗЧ ОУН, яких було десантовано на територію СРСР, працівники МДБ вилучили пачку цигарок “Верховина” й пачку сигарет “Camel” (на етикетці: “Turkish domestic blend cigarettes”)<sup>48</sup>.

Перебування на нелегальному становищі вимагало значних фінансових видатків. Часто-густо повстанці УПА, а також оунівські підпільники найвищого рівня навмисне носили з собою цінні речі, щоб, у разі потреби, їх продати й за виручені кошти жити далі. Ось можливе пояснення того факту, чому в двох гаманцях Кука (один – із тканини зеленого кольору, другий – чорний шкіряний) чекісти знайшли 8906 радянських рублів готівкою (див. пункти №№ 11, 40, 113 у переліку)<sup>49</sup>.

Окремого спеціального розгляду потребує питання невідповідності між сумою грошей, яку чекісти вилучили в Кука (8906 крб) 1954-го, та тими коштами, які перебували у його розпорядженні в 1952–1953 роках. На радянському допиті 7 червня 1954 р. Василь Кук свідчив, що до затримання розпоряджався великою сумою (до 100000 крб.), але опісля більша частина цих коштів була захована в бідони, закопані коло криївки неподалік села Кругів Олеського р-ну Львівщини, а інші закопані в бібрських лісах. Він також додав, що при затриманні в нього вилучили близько 18 тис. крб. (“ці кошти я тримав у себе про всяк випадок”)<sup>50</sup>.

Окрім радянських грошей, Василь Кук використовував американську (долари) й англійську (фунти стерлінгів) валюти. В одному з його блокнотів є цікавий запис про курси цих валют станом на 1 березня 1950-го: 1\$ = 4 крб., 1£ = 11,20 крб.<sup>51</sup>

До речі, до чекістського “улову” додалося й чимало Кукових каблучок: одна – з жовтого металу, інкрустована тризубом; одна – із жовтого металу з трьома каменями (1 – червоного кольору, 2 – білого); чотири – з жовтого металу (див. пункти №№ 99–101)<sup>52</sup>. Певно, вони були зроблені з дорогоцінних

<sup>45</sup> *Літопис УПА. Нова серія*, т. 20: *Воєнна округа УПА “Лисоня”. 1943–1952. Документи і матеріали*, упоряд. С. Волянук, К.; Торонто 2012, с. 420.

<sup>46</sup> *Літопис УПА*, т. 13., с. 64.

<sup>47</sup> *Літопис УПА*, т. 13., с. 211.

<sup>48</sup> *ГДА СБУ*, ф. 65, спр. С-9115, т. 52, арк. 29–30.

<sup>49</sup> *Ibid.*, ф. 6, спр. 51895, т. 1, арк. 9, 13, 17.

<sup>50</sup> *Ibid.*, арк. 166–167.

<sup>51</sup> *Ibid.*, ф. 6, спр. 51895-фп., т. 5 (конверт № 2), арк. 200.

<sup>52</sup> *Ibid.*, ф. 6, спр. 51895-фп., т. 1, арк. 17.

металів. Вірогідно для власника вони слугували своєрідним еквівалентом грошей. У його блокноті є запис про те, що в США унція золота (28,3 г) вартує 35\$. Також є підрахунки: 1110,8 г золота коштує 5000 крб.<sup>53</sup>

Серед захоплених у Кука речей були й різноманітні предмети повсякденної гігієни – дві зубні щітки, одна зубна щітка у футлярі, порожній футляр для зубної щітки, пристрій для чищення нігтів, пляшка одеколону “Орхідея”, півтубика крему, три хустинки (в переліку – №№ 67, 70, 82, 88–89, 104, 111)<sup>54</sup>. Утім, щодо справжнього призначення згаданих парфумів все-таки маємо певні застереження, адже, за словами відомого історика Руслана Забілого, який розуміється на призначенні багатьох артефактів УПА, повстанці використовували радянський одеколон “Красная Москва” задля того, щоб ним збивати зі сліду чекістських собак<sup>55</sup>.

З цитованого вище переліку “трофеїв” впливає, що Василь Степанович голився небезпечною бритвою радянського виробництва торгової марки “СТИЗ” (аббревіатура від: “стальные изделия”) (пункт № 68)<sup>56</sup>. Ці бритви вироблялися на заводі сталевих виробів у Москві з кінця 1940-х до 1990-х (до його банкрутства). За однією з версій, виробництво йшло на німецькому репараційному обладнанні. Підприємство продукувало бритви й під іншими назвами, як-то: “Восток”, “Заря”, “Марс”, “Союз”, “Столичная”, “Спартак”. Паралельно випускалися “мисливські набори” – складні ножі “три в одному” (ніж, вилка, ложка).

Крім бритви, 1954-го у Василя Кука вилучили інше приладдя для гоління: ремінець для нагострювання бритв, чотири леза для безпечної бритви, помазок, паличку для розмішування мильної піни (див. пункти №№ 69, 71–72, 105 у переліку)<sup>57</sup>. У його кишенях знайшли й гребінець, маленькі ножиці, невеличке дзеркальце та ножиці для підстригання волосся (пункти №№ 73–74, 76, 86)<sup>58</sup>.

Важлива “престижна” складова повсякдення часів Кука – годинники. У роки його молодості та зрілості це була ознака “впливовості”, ніби як володіння дорогою маркою телефона чи планшетом тепер. 1954-го у Василя Степановича було вилучено два годинникові механізми (див. у переліку № 10)<sup>59</sup>. Перший – жіночий наручний, вироблений швейцарською

<sup>53</sup> *Ibid.*, ф. 6, спр. 51895-фп., т. 5 (конверт № 2), арк. 200.

<sup>54</sup> *Ibid.*, ф. 6, спр. 51895-фп., т. 1, арк. 15–17.

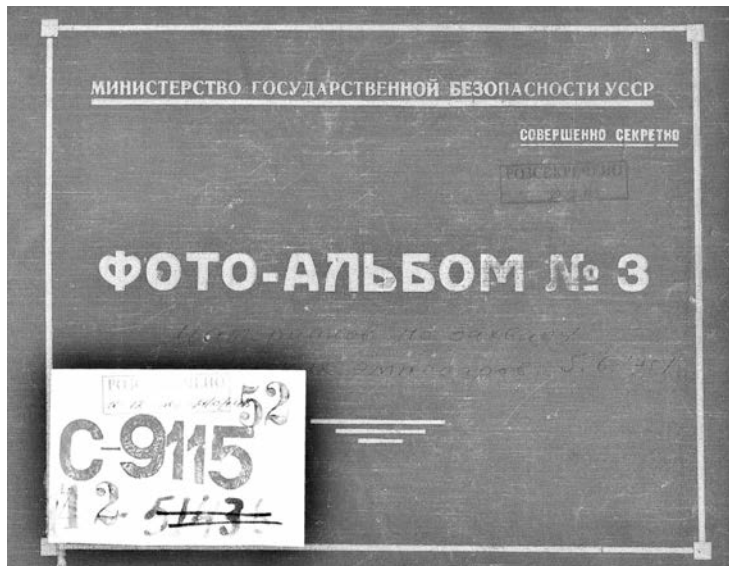
<sup>55</sup> З виступу історика Р. Забілого на науковому семінарі “Повсякденне життя учасників підпілля ОУН та УПА (1930-і – 1950-і рр.)” (м. Львів, 5.12.2015 р.).

<sup>56</sup> ГДА СБУ, ф. 6, спр. 51895, т. 1, арк. 15.

<sup>57</sup> *Ibid.*, арк. 15, 17.

<sup>58</sup> *Ibid.*, арк. 15–16; т. 4, арк. 151.

<sup>59</sup> *Ibid.*, т. 1, арк. 9.



*Приклад титулки одного з томів фотододатку  
(ГДА СБУ, ф. 65, спр. С-9115)*

фірмою “Felca swiss”<sup>60</sup> із білого металу, мав чорний ремінець. Другий годинник – чоловічий швейцарський “Roamer”, із жовтого металу, з ланцюжком такого саме кольору (пункт № 110)<sup>61</sup>. Виробники обох згаданих механічних пристроїв працюють на світовому ринку донині. Так, історія бренду “Roamer”, започаткованого жителем маленького швейцарського містечка Золотурн Фріцом Майером, сягає 1888-го. Станом на 1923 р. під такою назвою випускалося вже до мільйона годинникових механізмів. У середині ХХ ст. їх дуже шанували в Європі за точність і довговічність роботи. В 1990-х ця швейцарська компанія, вслід за іншими провідними виробниками світу, перейшла на виготовлення кварцових механізмів. Нині славиться своїми вінтажними годинниками преміум-класу<sup>62</sup>.

У 1951 році Василеві Куку-“Лемішу” призначався ще один годинник. Його (подарунок від Степана Бандери) мали доставити емісари ЗЧ ОУН, десантовані з англійського літака на території СРСР. Утім, цих

<sup>60</sup> *Vintage Felca WWII 1940s 17J Swiss Watch*, [електронний ресурс], режим доступу: <https://www.etsy.com/listing/204395501/vintage-felca-wwii-1940s-17j-swiss-watch>; режим доступу: [http://gazeta.ua/articles/history/\\_u-merezhu-viklali-unikalnij-arhiv-upa-z-hmelnich-chini/653065](http://gazeta.ua/articles/history/_u-merezhu-viklali-unikalnij-arhiv-upa-z-hmelnich-chini/653065).

<sup>61</sup> ГДА СБУ, ф. 6, спр. 51895, т. 1, арк. 17.

<sup>62</sup> *Roamer of Switzerland age*, [електронний ресурс], режим доступу: <http://www.roamer.ch/ru/brand/quality-time>.



*Годинник, вилучений у В. Кука*  
(ГДА СБУ, ф. 65, спр. С-9115, т. 52, арк. 24)



*Пачка цигарок, вилучена у В. Кука*  
(ГДА СБУ, ф. 65, спр. С-9115, т. 52, арк. 30)

людей 5 червня перехопили радянські спецслужби. Отож, цінний подарунок свого власника не знайшов, але зате був сфотографований. Під цим фото, яке вклеєне до чекістського фотоальбому, є підпис: “Часы желтого металла – подарок Бандеры «Лемишу»”<sup>63</sup>.

Два значка з пластмаси у вигляді тризубів (№ 112 у переліку) Кук тримав у себе, напевно, тому, що мав генеральське звання. У разі потреби він прикручував ці значки до коміру чи рукава парадної військової форми. А от навіщо чекісти спеціально виокремили серед речдоків паперовий карбованець 1938 р. (пункт № 14)<sup>64</sup> – незрозуміло.

Наказом Президії Верховної Ради СРСР від 14 липня 1960 р. № 139/32 Василь Кук і його дружина були помилувані<sup>65</sup>. У документі зазначалося: “Враховуючи бажання колишнього керівника «Організації українських націоналістів» Кука спокутувати свою провину перед Радянською державою патріотичною діяльністю на користь Батьківщини, задовільнити клопотання Комітету держбезпеки України про розповсюдження на нього та Крюченко Ніну Никифорівну Наказу Президії Верховної Ради СРСР від 17 вересня 1955 р. «Про амністію радянських громадян, які співпрацювали з окупантами в період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років»”<sup>66</sup>. 19 серпня 1960 р. частину вилучених при затриманні речей та зданих 7 березня 1957 р. до Фінансового управління КДБ при Раді Міністрів УРСР за квитанцією № 170705, Василю Куку повернули<sup>67</sup>.

Отже, підсумовуючи нашу спробу систематизувати особисті речі останнього головнокомандувача УПА, можемо констатувати, що Василь Кук був людиною своєї епохи – цікавився годинниками, радіосправою. Відкинувши можливість переїзду на Захід, чоловік вивчав популярну там англійську мову. Окрім того, що командував боротьбою з радянськими завойовниками України, “воював” і з власними хворобами, вживаючи медпрепарати для лікування гастриту, розладів шлунку та маючи при собі деяке стоматологічне приладдя. А ще – користувався “ворожими” предметами гігієни, як-то одеколон і станок для бриття радянського виробництва. Дивує невеликий розмір коштів, які були вилучені в останнього головнокомандувача УПА. Втім, їхній власник жваво цікавився курсами провідних світових валют (американської, англійської), а також, певно щоб використати “на чорний день”, носив при собі їхній “еквівалент” – речі з золота.

<sup>66</sup> Д. Веденеев, *Op. cit.*, с. 39.

<sup>67</sup> ГДА СБУ, ф. 6, спр. 51895, т. 4, арк. 157.

<sup>63</sup> ГДА СБУ, ф. 65, спр. С-9115, т. 52, арк. 24.

<sup>64</sup> *Ibid.*, арк. 10.

<sup>65</sup> *Ibid.*, ф. 16, спр. 2, т. 11, арк. 165.